

Privrženost i nasilna ponašanja mladih

Klarić, Mia

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:735382>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

MIA KLARIĆ

ZAVRŠNI RAD

PRIVRŽENOST I NASILNA PONAŠANJA
MLADIH

Petrinja, srpanj 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Petrinja)

PREDMET: RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Mia Klarić

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: PRIVRŽENOST I NASILNA
PONAŠANJA MLADIH**

MENTOR: Mirjana Milanović, prof.

Petrinja, srpanj 2017.

SADRŽAJ

Sažetak	4
Summary	4
UVOD	1
1. PRIVRŽENOST RODITELJIMA	3
1.1. Razvoj rane privrženosti	4
1.2. Tipovi privrženosti	5
1.3. Činitelji koji utječu na kvalitetu privrženosti	7
1.4. Utjecaj stresa na razvoj privrženosti	9
2. OBITELJ U KOJOJ DIJETE ODRASTA – TEMELJ ZA KASNIJE ODNOS I PONAŠANJA MLADIH	11
2.1. Rigidna obitelj	11
2.2. Obitelj mekušaca	12
2.3. Demokratska obitelj	14
2.4. Prijateljstvo	15
3. KORIJENI POVEZANOSTI PRIVRŽENOSTI I NASILNIŠTVA	17
3.1. Uzroci nasilnog ponašanja	19
3.2. Ponašanje zlostavljanje djece	24
3.3. Uloga promatrača	25
3.4. Uloga obitelji u sprečavanju nasilništva	25
ZAKLJUČAK	27
LITERATURA	29

Sažetak

Privrženost i nasilna ponašanja mladih

Teorija privrženosti ističe važnost ranih, bliskih odnosa djeteta s majkom, kao i drugih bliskih odnosa, za što bolje djetetovo funkcioniranje, kako u djetinjstvu, tako i u mladenaštvu. Za to je potreban razvoj sigurne privrženosti, koja je rezultat primjerenog reagiranja roditelja na djetetove potrebe, ljubavi, pažnje, nježnosti, podrške, zaštite i komunikacije roditelja i djeteta. Istraživanja pokazuju povezanost ranih odnosa s roditeljima s razvojem nasilnog ponašanja kod djece i mladih. Djeca koja nisu razvila sigurnu privrženost sa svojim roditeljima ili jednim roditeljem, češće pokazuju nasilna ponašanja u interakciji sa svojim vršnjacima i okolinom. U definiciji nasilnog ponašanja vidljivo je rješavanje sukoba i problema agresivnošću, što može biti povezano s ranim odnosom djeteta i roditelja. Djeca koja nisu naučila regulirati svoje emocije i ponašanja, češće će pribjegavati nasilnom ponašanju u rješavanju sukoba i problema.

Djeca koja su zlostavljana, imaju negativan unutarnji radni model sebe i drugih. Zlostavljana djeca se ne osjećaju vrijednima ljubavi pa u nasilju mogu pronaći svoju vrijednost, osjećajući moć nad drugom osobom i umanjujući njezinu vrijednost. Neka istraživanja pokazuju da prijateljski odnosi djece i mladih, jednim dijelom ovise o privrženosti koju su stekli u najranijoj dobi s roditeljem, no rani razvoj nesigurne privrženosti ne mora nužno značiti da mladi u svojim odnosima s prijateljima i ljubavnim partnerima ne mogu razviti sigurnu privrženost.

Ključne riječi: bliski odnosi, roditelji, sigurna privrženost, nasilno ponašanje.

Summary

Attachment and violent behaviour of juvenile

Theory of attachment emphasize matter of early and close relationship between mother and child for his own good through his childhood and later in juvenility. Further more, this is necessary for developing a safe attachment which is a result of a parents support, love and care, attention and protection they are providing to a child, and communication between parents and child. Study showed us that violent behaviour is associated with parents relationship with child or juvenile.

Without developed safe attachment with parents or at least one parent, children are often tend to violent behaviour with other children or people surround by them. Violent behaviour by definition is a solving problems and conflicts with aggressivness which can be associated with previous early relationship between child and parent. Children who haven't learn how to control their emotion are often tend to solve their problems in violent way.

Abused children have negative point of view of themselves and others. They dont feel that they are worth of love so in violence are gonna try to find their value, feeling the power among other person and downsize their value. Some researches tell us that social skills of a child and juvenile in one part depends of attachment which they developed in their early childhood with parent, although it's not nessecarily that early unsafe attachment will have effect on their future relationship with their friends or love partner or they will not be able to develop a safe attachment.

Key words: close ralationship, parents, safe attachment, violent behaviour.

UVOD

Privrženost je snažna emocionalna povezanost koju imamo s posebnim ljudima u svom životu i koja kod nas izaziva ugodu i radost kada smo s njima u interakciji (Berk, 2008). Prva takva emocionalna veza nastaje između djeteta i majke tijekom prve godine života, a od presudne je važnosti za njen razvoj kvalitetna briga o djetetu i pravilno reagiranje na djetetove potrebe (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Kvaliteta privrženosti koju je dijete razvilo u najranijoj dobi ima utjecaj na kasnije bliske odnose, koje će dijete razviti sa svojim vršnjacima i ljubavnim partnerima, ali i na ponašanje djeteta.

Danas se često susrećemo s nasilnim ponašanjem djece i mladih i mnogi ljudi pogrešno shvaćaju to ponašanje, a samim time pogrešno shvaćaju i dijete. Izabrala sam ovu temu, kako bih bolje razumjela povezanost privrženosti koju dijete razvija u najranijoj dobi s nasilnim ponašanjem, kako djece, tako i mladih. Smatram da je to jako bitno za moj budući, profesionalni rad s djecom.

Provedena su istraživanja o povezanosti privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljanju djece (Buljan Flander, 2001), o privrženosti djece i osobinama ličnosti majki (Cakić i Marjanović-Umek, 2013), o povezanosti privrženosti roditeljima s rizičnim i delikventnim ponašanjima kod adolescenata (Ručević, 2009), o privrženosti i agresivnosti (Stefanović Stanojević, Vidanović i Anđelković, 2009), o percepciji prošlih odnosa i privrženosti adolescenata i njihovih majki (Smojver-Ažić i Jakovčić, 2006), o ulozi metaemocija majki u razvoju sigurne i nesigurne privrženosti djece (Cakić, 2015), o roditeljskim odgojnim postupcima i odnosima adolescenata s vršnjacima (Deković i Raboteg-Šarić, 1996), o privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa (Kamenov i Jelić, 2003), o procjeni rizičnih i zaštitnih čimbenika u svrhu planiranja prevencije problema u ponašanju djece i mladih (Nikčević-Milković i Rupčević, 2013) te o utjecaju roditeljskog stresa na neke karakteristike emocionalnog i socijalnog razvoja djeteta predškolske dobi (Profaca, 2002).

Na temelju tih istraživanja i dodatne literature u prvom poglavlju, pod nazivom *Privrženost roditeljima*, osvrnut ću se na razvoj rane privrženosti, tipove

privrženosti, činitelje koji utječu na kvalitetu privrženosti te utjecaj stresa na razvoj privrženosti.

Dalje, u drugom poglavlju, pod nazivom *Obitelj u kojoj dijete odrasta – temelj za kasnije odnose i ponašanja mladih*, opisat ću rigidnu obitelj, obitelj mekušaca, demokratsku obitelj te prijateljstva.

U trećem poglavlju, pod nazivom *Korijeni povezanosti privrženosti i nasilja*, navest ću uzroke nasilnog ponašanja, ponašanja zlostavljane djece, ulogu promatrača te ulogu obitelji u sprečavanju nasilništva.

1. PRIVRŽENOST RODITELJIMA

Osnivač teorije privrženosti, engleski psihijatar i psihoanalitičar Bowlby, istaknuo je značajnu ulogu ranih odnosa djeteta s majkom te ovaj odnos definirao kao afektivnu vezanost (Bowlby, 1988; prema Stefanović Stanojević i sur., 2009).

Bowlby (1969; prema Kamenov i Jelić, 2003) definira privrženost kao afektivnu vezu u kojoj se traži i održava bliskost s određenom osobom, osobito u situacijama kada je pojedinac pod stresom.

Berk (2008) definira privrženost kao snažnu emocionalnu povezanost koju imamo s posebnim ljudima u svom životu i koja kod nas izaziva ugodu i radost kada smo s njima u interakciji, a u razdobljima stresa nas njihova blizina može utješiti.

Navedene definicije privrženosti su vrlo slične, a obje ističu važnost povezanosti i bliskosti s određenim osobama u stresnim situacijama.

Privrženost obično podrazumijeva odnos majke i djeteta, a to je ujedno i osnovni primjer privrženosti, ako je majka ta koja brine o djetetu (Kamenov i Jelić, 2003). Sukladno tome, Freud govori kako je upravo ta djetetova emocionalna povezanost s majkom temelj svih kasnijih djetetovih odnosa (Berk, 2008).

Prva i osnovna potreba djeteta je konstantna briga roditelja (Buljan Flander i Karlović, 2004) kroz koju će dijete dobivati ljubav, nježnost, osmijeh, pogled te lijepu i ugodnu riječ svoga roditelja, koju neće razumjeti, ali će ju povezati s pokretom i zajedno sa svime prethodno navedenim graditi povezanost, tj. sigurnu privrženost sa svojim roditeljem.

Osjećaj sigurnosti u odnosu s važnim osobama ovisi o razini povezanosti, topline i brige koju važne osobe pružaju djetetu (Bowlby, 1969; prema Cakić i Marjanović-Umek, 2013).

Privrženo ponašanje je ponašanje koje osobi omogućuje blizinu s figurom privrženosti, a sukladno tome razvija se privržena veza, odnosno emocionalna povezanost između osobe i figure privrženosti (Cassidy i Shaver, 1999; prema Buljan Flander, 2001). Privržena veza je emocionalna veza koju jedna osoba razvija prema drugoj osobi (Buljan Flander, 2001).

Za razvoj emocionalne veze potrebna je interakcija s figurom privrženosti, odnosno interakcija između roditelja i djeteta te na taj način dijete stječe emocionalnu povezanost koja je osnova za razvoj kasnijih emocionalnih veza u životu te osobe (Buljan Flander, 2001).

Psihoanalitičko gledište i biheviorizam povezuju hranjenje sa stvaranjem emocionalnih veza između djeteta i roditelja (Berk, 2008). Psihoanalitičko gledište smatra hranjenje primarnim kontekstom u kojem roditelji i djeca izgrađuju tu blisku emocionalnu vezu, dok biheviorizam povezuje hranjenje s milovanjem, osmijesima i nježnim riječima utjehe koji ublažuju djetetovu napetost (Berk, 2008).

Hranjenje je važan kontekst građenja bliske emocionalne veze, ali privrženost ne ovisi o zadovoljavanju gladi, što možemo potvrditi činjenicom da dijete postaje privrženo i osobama koje ga rijetko hrane, kao što su braća i sestre, bake i djedovi, bliža i dalja rodbina, kao i plišanim predmetima (Berk, 2008).

1.1. Razvoj rane privrženosti

Prema Berk (2008), privrženost se razvija u četiri stadija:

Stadij predprivrženosti (od rođenja do 6 tjedana) karakteriziraju hvatanje, osmjehivanje, plakanje i gledanje odraslima u oči, pomoću čega dijete dolazi u kontakt s drugim ljudima i zadržava ih u svojoj blizini. U ovome razdoblju djeca još uvijek nisu privržena jer se ne bune kada ostanu s nepoznatom osobom.

Stadij nastanka privrženosti (od 6 tjedana do 6-8 mjeseci) karakterizira djetetovo različito reagiranje na poznate i nepoznate osobe, što znači da dijete u interakciji s majkom brblja i osmjehuje se te ga ona najbrže smiri. U ovome razdoblju djeca prepoznaju svog roditelja, ali još uvijek ne protestiraju kada se od njega odvajaju.

Stadij jasno uspostavljene privrženosti (od 6-8 mjeseci do 18-24 mjeseca) karakterizira separacijska anksioznost djeteta ili tjeskoba kod odvajanja, što znači da dijete postaje uznemireno kada roditelj odlazi i trudi se zadržati ga u svojoj blizini. U ovom stadiju djeca roditelja koriste kao sigurnu bazu, odnosno mjesto s kojeg odlaze istraživati okolinu i na koje se vraćaju po emocionalnu podršku. U ovome je razdoblju dječja privrženost roditelju očita.

Stvaranje recipročnog odnosa (nakon 18-24 mjeseca) karakterizira dječje razumijevanje nekih od činitelja koji utječu na roditeljeve dolaske i odlaske, što znači da se djetetova uznemirenost zbog odvajanja smanjuje i djeca počinju pregovarati s roditeljima, koristeći molbe i uvjeravanja kako bi promijenili njihove ciljeve. Ukoliko roditelji djetetu objasne kamo odlaze, ono će lakše podnijeti njihovu odsutnost.

„Prema Bowlbyju (1980), iz svojih iskustava u ova četiri stadija, djeca izgrađuju trajnu emocionalnu povezanost s roditeljem, koju mogu koristiti kao sigurnu bazu kada roditelj nije prisutan. Ta unutrašnja predodžba postaje važan dio ličnosti. Ona služi kao unutrašnji radni model ili skup očekivanja o dostupnosti osoba kojima smo privrženi (tzv. figure privrženosti) i vjerojatnosti da će nam u situacijama stresa one pružiti podršku. To očekivanje postaje model, odnosno vodič u svim kasnijim bliskim odnosima (Bretherton, 1992)“ (Berk, 2008, str. 187).

1.2. Tipovi privrženosti

Kao što smo mogli vidjeti iz prethodno navedenih stadija razvoja privrženosti, svako dijete koje raste unutar obitelji do druge godine života postaje privrženo roditeljima, a kvaliteta te privrženosti razlikuje se od djeteta do djeteta (Berk, 2008).

Prema Buljan Flander i Karlović (2004), dva su osnovna tipa privrženosti koja se mogu razviti između djeteta i roditelja, sigurna i nesigurna privrženost.

Sigurna privrženost se razvija ako roditelj primjereno reagira na djetetove potrebe, prihvaća i poštuje dijete te ima čestu interakciju s djetetom (Buljan Flander, Bačan i Matešković, 2010). Roditelj djetetu omogućuje sigurnu bazu na temelju koje ono stvara sliku o sebi, kao o osobi koja zaslužuju ljubav i pažnju i sliku o svijetu oko sebe, kao o mjestu koje je sigurno, udobno i u kojem ima mjesta za njega (Stefanović Stanojević i sur., 2009). Ta sigurna baza predstavlja i sigurno utočište iz kojega dijete slobodno i samouvjereno istražuje okolinu (Berk, 2008), jer zna da će njegov roditelj biti tu kada ga zatreba (Buljan Flander i sur., 2010).

„Kvalitetna majčina briga omogućuje djetetu stvaranje pozitivne slike o sebi, ali i o drugima. To znači, da dijete sebe doživljava vrijedim da bude voljeno i prihvaća sebe, a druge ljude doživljava kao osobe koje će biti dostupne kada su mu potrebne i s kojima može biti blisko“ (Buljan Flander i Karlović, 2004, str. 18).

Takvo dijete je sigurno u majčinu ljubav i zbog toga na odvajanje od majke reagira s manje straha, istražuje okolinu, ima bolje vršnjačke odnose, uporno je i slobodno izražava emocije (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Sigurna privrženost omogućuje uzajamnost odnosa; osigurava temeljno povjerenje, sigurnost i zaštitu; olakšava primjeren kognitivni i socijalni razvoj kroz sigurno istraživanje okoline; potiče razvoj samokontrole; vodi oblikovanju zdravog identiteta, samopoštovanja i samostalnosti; osigurava prosocijalna i moralna ponašanja; stvara pozitivna temeljna uvjerenja o sebi, drugima i životu općenito te štiti djecu od budućih stresnih iskustava kroz stvaranje otpornosti na takve situacije (Buljan Flander i sur., 2010).

Nesigurna privrženost se razvija kada roditelji neprimjeren odgovaraju na djetetove potrebe u najranijoj dobi što djetetu onemogućuje razvoj samopouzdanja i povjerenja i druge (Buljan Flander i sur., 2010).

„U usporedbi sa sigurno privrženima, nesigurno privrženica djeca su u znatno većem riziku da budu agresivna, destruktivna i antisocijalna“ (Buljan Flander i sur., 2010, str. 13). Primjerice, mladi koji su u ranom djetinjstvu razvili nesiguran tip privrženosti u tri puta su većem riziku da počine nasilna djela (Buljan Flander i sur., 2010). Razvijanje ovog tipa privrženosti tijekom prve tri godine života, može dovesti do razvoja osobe koja ne zna uspostaviti odgovarajuće emocionalne odnose, ljuta je i frustrirana, ima slabu kontrolu impulsa i nema razvijenu moralnu svijest (Buljan Flander i sur., 2010).

Nesigurna privrženost ima dva oblika, a to su izbjegavajuća i anksiozna privrženost (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Izbjegavajuća privrženost se razvija ako majka ne reagira na djetetove potrebe i odbacuje djetetovu potrebu za privrženosti (Buljan Flander i Karlović, 2004). Roditelj nema blizak odnos s djetetom i ne voli, onaj najvažniji, kontakt licem u lice i na taj način ne zadovoljava djetetovu potrebu za fizičkom i emocionalnom bliskošću (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Takvo dijete ne reagira na roditeljevu prisutnost, nije uznemireno kada ga roditelj napušta, prema nepoznatoj osobi se ponaša slično kao prema roditelju, a uznemireno je samo kada ostane samo (Berk, 2008). Također, ima lošije odnose s vršnjacima, ne izražava emocije, nema povjerenja u ljude i od njih ne traži pomoć (Buljan Flander, Karlović 2004).

Anksiozna privrženost se razvija kada roditelj ponekad odgovara na djetetove potrebe i pokazuje nježnost i toplinu, a ponekad ignorira dijete i ne želi blizak odnos (Buljan Flander i Karlović, 2004). Roditelj je nedosljedan i nepouzdan, ponekad podržavajući, a ponekad nepodržavajući (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Takvo dijete doživljava majku kao nedosljednu jer dobiva dvostruku poruku – u jednom je trenutku prihvaćeno, a u drugom odbacivano (Vrsaljko i Gjurković, 2013). Dijete se teško odvaja od roditelja i nije slobodno u istraživanju jer nije sigurno hoće li roditelj biti tu kada ga zatreba (Buljan Flander i sur., 2010). Kao rezultat takvog roditeljskog ponašanja, dijete postaje nesigurno i bojažljivo, što je vidljivo i u odnosima s vršnjacima, ali i u odnosu prema drugim ljudima (Buljan Flander i Karlović, 2004). Neki autori (Vrsaljko i Gjurković, 2013) anksioznu privrženost opisuju kao ambivalentno-opiruću privrženost.

Ainsworth i suradnici (1978; prema Kamenov i Jelić, 2003) navode da se svaki tip privrženosti stvara na temelju ponašanja roditelja prema djetetu, uočavanja i interpretiranja djetetovih signala te na temelju brige o djetetu i pružanja nježnosti.

1.3. Činitelji koji utječu na kvalitetu privrženosti

Prema Berk (2008) četiri su činitelja koja utječu na kvalitetu privrženosti, a u nastavku ću ih navesti i ukratko objasniti:

Mogućnost uspostavljanja privrženosti znači da je djetetu potrebna majka ili stalan skrbnik kako bi ono razvilo sigurnu privrženost. To možemo potvrditi na temelju brojnih istraživanja u kojima su promatrana napuštena djeca u institucijama. Ta djeca nisu imala stalnog skrbnika i češće su pokazivala emocionalne i socijalne probleme, uključujući veliku potrebu za pažnjom odraslih, previše prijateljsko ponašanje prema nepoznatim osobama i vršnjacima te malo pravih prijateljstava.

Kvaliteta skrbi o djetetu znači da je važan način na koji se odnosimo prema djetetu i njegovim potrebama. To, također, možemo potvrditi na temelju brojnih istraživanja koja pokazuju da sigurno privrženost djeca imaju roditelje koji su osjetljivi u skrbi o djetetu, odnosno brzo, dosljedno i prikladno reagiraju na djetetove potrebe i signale te pažljivo i nježno drže dijete. Za razliku od sigurno privrženost

djece, nesigurno privrženost djeca imaju roditelje koji su manje osjetljivi u skrbi o djetetu, pružaju manje tjelesnog kontakta, nespretno postupaju s djetetom, ponašaju se „rutinski“, skloni su ljutnji, negativnom ponašanju i odbacivanju djeteta.

Karakteristike djeteta trebale bi utjecati na način na koji se roditelj odnosi prema djetetu, što znači roditelji trebaju svoje ponašanje prilagoditi individualnim i posebnim potrebama djeteta i na taj način mu omogućiti da razvije sigurnu privrženost. Osim posebnih potreba, djeca se razlikuju i prema temperamentu, ali bez obzira na posebne potrebe i teški temperament dijete može razviti sigurnu privrženost sve dok roditelj osjetljivo prilagođava svoje ponašanje tako da odgovara djetetovim potrebama.

Obiteljske okolnosti utječu na kvalitetu privrženosti jer sve što se događa u obitelji, sve što utječe na majku ili oca djeteta i mijenja njihovo raspoloženje, utječe i na dijete, odnosno na način na koji se roditelji odnose prema djetetu. Primjerice, za mnoge je žene financiranje obitelji koje proizlazi iz dvaju poslova stresno, a stres u velikoj mjeri utječe na dijete, što ću u nastavku rada detaljnije objasniti. Dakle, neovisno o kompliciranosti obiteljske situacije i odnosa između supružnika, ne smije se dovoditi u pitanje razvoj djetetove sigurne privrženosti.

Svi navedeni činitelji ovise o načinu na koji se roditelji postavljaju u odnosu na situaciju u kojoj se nalaze. Pri tome trebaju misliti na dijete i na njegove potrebe te pronaći ispravan način zadovoljavanja tih potreba, kako bi djetetu osigurali i omogućili razvoj sigurne privrženosti koja će utjecati na njegov trenutni i kasniji razvoj.

Kobak i suradnici (2001; prema Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2006) istraživali su povezanost između ozbiljnih poteškoća prilagodbe dječaka u dobi od 9 do 11 godina i prekida u odnosu s figurom privrženosti. Prekid u odnosu s figurom privrženosti definirali su kao produljeno i neplanirano odvajanje koje dovodi u pitanje djetetovo povjerenje u dostupnost figure privrženosti. Rezultati istraživanja su pokazali da su dječaci koji su imali prekide u odnosu privrženosti pokazivali više poteškoća u izražavanju mišljenja i emocija te su često izražavali nesklad između onoga što misle i osjećaju i načina na koji reagiraju u tim situacijama. Ti dječaci su također češće razvijali ovisan odnos s učiteljem.

Obitelj je najvažniji kontekst unutar kojeg djeca razvijaju obrasce socijalnih interakcija te ta iskustva koja steknu u obitelji prenose i na druge odnose izvan obitelji (Deković i Raboteg-Šarić, 1996).

1.4. Utjecaj stresa na razvoj privrženosti

Roditeljski stres je odbijajuća psihološka reakcija na zahtjeve roditeljstva, što utječe na kvalitetu odnosa između roditelja i djeteta i djetetovu psihosocijalnu prilagođenost (Deater – Deckard, 1998; prema Profaca, 2002).

Roditeljstvo nosi sa sobom brojne zahtjeve, koje većina roditelja doživljava u većoj ili manjoj mjeri stresno (Profaca, 2002). Koliko će neka situacija za pojedinca biti stresna, ovisi o kognitivnoj procjeni te situacije (Lazarus i Folkman, 1984; prema Profaca, 2002).

Roditeljski stres je jako opasan u prve tri godine djetetova života kako za razvoj djeteta, tako i za razvoj odnosa između roditelja i djeteta (Abidin, 1995; prema Profaca 2002).

Roditeljski stres i njegov utjecaj na ponašanja roditelja prema djetetu, predmet su brojnih istraživanja, koja su usmjerena na povezanost tih ponašanja sa socijalnim i emocionalnim razvojem djeteta (Andrilović i Čudina-Obradović, 1994). Za djecu rane dobi obitelj je najvažniji kontekst za socijalni i emocionalni razvoj jer je to okruženje u kojem dijete najviše boravi i iz kojega stječe važne vještine te razvija stavove, uvjerenja i vrijednosti (Profaca, 2002).

Rezultati istraživanja Brune Proface (2002) su pokazali da postoji mala, ali značajna povezanost između roditeljskog stresa i roditeljskih postupaka očeva i majki. Roditelji koji doživljavaju jači roditeljski stres manje potiču dijete na samoaktualizaciju, više su autoritarni u svom postupanju, manje prihvaćaju dijete i više ga kažnjavaju (Profaca, 2002). Autoritarni stil odgoja i postupci roditelja koji su za njega karakteristični te slabije prihvaćanje djeteta, utječu na razvoj bliskog, emocionalnog odnosa između majke i djeteta, što istodobno utječe i na razvoj privrženosti djeteta majki.

Sve navedeno u rezultatima istraživanja možemo povezati izravnim utjecajem na razvoj privrženosti djeteta roditeljima. To dijete neće moći razviti povjerenje u

roditelja, teško će od njega tražiti pomoć te se u njegovome društvu neće osjećati ugodno i zaštićeno. Još veći problem nastaje kada to dijete odraste i takav negativan osjećaj prema roditeljima prenosi na svoje odnose s vršnjacima i drugim ljudima. U skladu s time, možemo zaključiti da roditeljski stres loše utječe na razvoj djetetove sigurne privrženosti.

Osim utjecaja roditeljskog stresa na dijete, i samo dijete u svome odrastanju doživljava brojne stresne situacije, a postupanje u tim situacijama povezano je s djetetovom vizijom sebe i drugih. Da bi ponašanje pojedinca bilo usmjereno cilju, on mora razviti kompleksnu i dinamičku unutarnju reprezentaciju sebe, svog ponašanja, okoline i osobe prema kojoj je ponašanje usmjereno, a za te reprezentacije Bowlby je upotrebljavao termin unutarnji radni model ili reprezentativni model (Buljan Flander, 2001). Ti modeli služe za predviđanje reakcija osobe prema okolini, odnosno kao osnova za interpretaciju kasnijih iskustava, a pretpostavljaju postojanje unutrašnjeg sustava vjerovanja koji integrira percepciju vlastite kompetentnosti i vrijednosti da se bude voljen zajedno s očekivanjima dostupnosti figure privrženosti (Buljan Flander, 2001).

Unutarnji radni modeli temelje se na prošlim iskustvima privrženosti i sadašnjim interakcijama s figurom privrženosti (Bowlby, 1973; prema Smojver-Ažić i Jakovčić, 2006).

Kao što je već navedeno, iznimnu važnost za dijete ima njegov odnos s majkom i privrženost koju je dijete razvilo prema majci te se na temelju tog odnosa stvara temeljno povjerenje ili nepovjerenje u način na koji će okolina reagirati na djetetove potrebe (Cassidy i Shaver, 1999; prema Buljan Flander, 2001). Prema Buljan Flander (2001) sigurno privržena djeca, koja su svoju figuru privrženosti smatrala sigurnom bazom, u stresnim situacijama i budućim životnim pitanjima vjerovat će svojim sposobnostima i kompetentno će riješiti moguće poteškoće.

Sigurno privržena djeca, više i primjerenije razgovaraju s roditeljima o svakodnevnim događajima, emocijama i nošenju s emocijama, što utječe na lakše nošenje sa stresom i reagiranje na stresne situacije (Wareham i Slamon, 2006; prema Cakić, 2015). Lakše nošenje sa stresom od velike je važnosti u životu mladih, koji

nailaze na brojne stresne situacije, a ukoliko ih lakše podnose zdravije će se razvijati i funkcionirati, što također pridonosi sprečavanju pojave nasilnog ponašanja.

2. OBITELJ U KOJOJ DIJETE ODRASTA – TEMELJ ZA KASNIJE ODNOSI I PONAŠANJA MLADIH

Prema Coloroso (2004) brižni i odani odnosi koje djeca imaju s vršnjacima, jednim su dijelom određeni vrstom obitelji u kojoj dijete odrasta. Coloroso (2007) određuje tri osnovne vrste obitelji: rigidnu obitelj, obitelj mekušaca i demokratsku obitelj, koje se razlikuju po strukturi koja članove obitelji drži okupljene, a ta struktura utječe na sve odnose, tj. na odnos djeteta prema roditeljima, roditelja prema djetetu, roditelja prema roditelju, djeteta prema djetetu, ali i na odnos obitelji prema vanjskome svijetu.

2.1. Rigidna obitelj

Rigidna obitelj je kruta obitelj za koju su karakteristični: red, kontrola, poslušnost, kruto slijedenje pravila i stroga hijerarhija moći (Coloroso, 2004). Djeca nemaju slobodu, nego roditelji žele njima manipulirati, nadziru ih, podsjećaju, drže im predavanja i brinu nad djecom (Coloroso, 2004).

Karakteristike rigidnih obitelji koje pridonose nasilništvu prema Coloroso (2007):

Roditelji imaju apsolutni autoritet iz čega proizlazi da djeca uče činiti ono što im se kaže i ne pitaju za razloge i objašnjenja.

Rigidna primjena pravila putem nasilja, znači da roditelji pribjegavaju nasilnom ponašanju kako bi ostvarili neki svoj cilj i na taj način djeca stvaraju loš model postizanja cilja te takva ponašanja mogu primjenjivati u interakciji sa svojim vršnjacima.

Djetetova volja pokušava se slomiti kaznama i zastrašivanjem, a to je pogrešan način komuniciranja roditelja s djetetom koji žele upravljati njegovim osjećajima i interesima. Kada se slomi djetetova volja, dijete može pribjeći nasilništvu kako bi nekoga omalovažavalo i samo se osjećalo bolje.

Roditelji ismijavaju i ponižavaju svoje dijete kako bi kontrolirali njegovo ponašanje. Na taj način i dijete uči koristiti pogrda imena, ismijavati i ponižavati drugu djecu te u kasnijim godinama može ostvarivati takve oblike ponašanja kako bi manipuliralo drugima.

Ljubav roditelja je visoko uvjetovana, što znači da se djeca ne ponašaju u skladu sa svojim nagonima i potrebama, nego čine ono što bi zadovoljilo njihove roditelje i tako zadobivaju njihovo odobravanje.

Djeca uče što misliti, a ne kako misliti i tako će prije učiniti nešto što bi zadovoljilo druge nego ono što je ispravno i dobro za njih.

Sve navedeno može izazvati nasilna ponašanja mladih koji su na temelju krutog ponašanja svojih roditelja ostali „zakinuti“ za toplinu, nježnosti i slobodu te sada svoje osjećaje nezadovoljstva i frustracije izražavaju putem agresije. Agresija, odnosno nasilništvo je rezultat svih gore navedenih roditeljskih propusta i neprimjerenih ponašanja koji su imali negativan učinak na dijete.

2.2. Obitelj mekušaca

Obitelj mekušaca je obitelj u kojoj nedostaje čvrsta struktura, roditelji ne potiču i ne podržavaju pokazivanje osjećaja i emocija, posramljuju i ponižavaju djecu te manipuliraju djecom pomoću prijetnji, nagrada ili kazni (Coloroso, 2004). Takvo ponašanje roditelja prema djetetu negativno utječe na oblikovanje djetetove osobnosti te djeca postaju razmažena, uplašena i osvetoljubiva (Coloroso, 2004).

Postoje dva tipa obitelji mekušaca prema Coloroso (2004):

Prvi tip obitelji mekušaca se odnosi na roditelje koji su vjerojatno odgajani u rigidnoj obitelji pa se boje ponoviti nasilna ponašanja koja su doživjeli u djetinjstvu, a ne znaju na drugi način stvoriti zdravu strukturu i sigurne granice za svoju djecu. Njihove potrebe nisu bile poštivane pa sada miješaju svoje potrebe i potrebe svoje djece. Takvi roditelji postaju popustljivi, ponašaju se previše zaštitnički i rješavaju svaki djetetov problem te na taj način djeca postaju ovisna o svojim roditeljima. Takvim ponašanjem roditelji šalju djetetu poruku da ono nije sposobno zauzeti se samo za sebe i samostalno riješiti neki problem.

Drugi tip obitelji mekušaca se odnosi na roditelje koji fizički ili psihički napuštaju svoju djecu i prisiljavaju ih da se snalaze sami. Ti roditelji mogu biti nesposobni brinuti se za svoje dijete radi nedostatka samopoštovanja ili neke vrste ovisnosti. Oni mogu biti previše zaokupljeni vlastitim problemima tako da zaborave na dobrobit svoje djece. Djeci nedostaje ljubavi, nježnosti, pažnje i podrške što rezultira time da se dijete osjeća nevoljeno, napušteno i usamljeno te tako razvija nepovjerenje prema drugim ljudima.

Karakteristike obitelji mekušaca koje pridonose nasilništvu prema Coloroso (2007):

Kazne i nagrade nisu dosljedne, što znači da dijete jednom bude kažnjeno kada učinilo nešto loše, drugi puta se isto ponašanje ignorira, a treći puta za isto ponašanje bude nagrađeno jer se to ponašanje nije ponavljalo jedno vrijeme. Tako dijete uči da nema karakteristične posljedice za svoje ponašanje i spremno je riskirati jer sljedeći puta možda neće biti kažnjeno ili će čak biti nagrađeno.

Druga prilika se daje proizvoljno, što znači da kada dijete pogriješi ili se ne ponaša na primjeren način, ponekad se smatra odgovorim za takvo ponašanje, a ponekad ne. To je slično prošlom primjeru, gdje djeca nemaju jasno postavljene granice i predodžbe o tome što će se dogoditi ukoliko se ponašaju na određeni način.

Roditelji koriste prijetnje i mito kako bi kontrolirali djetetovo ponašanje, što dijete nakon nekoga vremena počinje iskorištavati jer je naučilo kako ne biti uhvaćeno kada učini nešto loše ili kako biti uhvaćeno kada učini nešto dobro. Djeca ne znaju zadovoljiti svoje potrebe bez manipulacije drugima, a sposobnost zadovoljavanja vlastitih potreba na zdrav način i razvijanje snažnog prijateljstva dva su glavna lijeka protiv nasilništva.

Roditelji i djeca ne znaju upravljati svojim emocijama te reagiraju prije nego razmisle o mogućim posljedicama. Roditelji razmišljaju umjesto djeteta i pronalaze opravdanje za djetetovo neprikladno izražavanje emocija, umjesto da potiču dijete da proradi svoje osjećaje kako bi naučilo njima upravljati.

2.3. *Demokratska obitelj*

Demokratska obitelj je obitelj čiji članovi znaju brinuti o sebi, ali i o zajednici; nema kruga nasilja, nego je prisutan krug brižnosti za druge i u demokratskim obiteljima nema hijerarhije i nisu nasilne (Coloroso, 2007).

Roditelji nisu opterećeni zahtijevanjem poštovanja, nego su usmjereni na vlastito ponašanje koje je pravi primjer djeci, prema djeci se ponašaju s ljubavlju i suosjećanjem te se i djeca prema modelu roditelja tako ponašaju prema drugima (Coloroso, 2004).

Djeca uče kako je uredu reći ne i uče da se ne moraju sa svime slagati, ali da bez obzira na to trebaju slušati i poštivati druge kako bi drugi slušali i poštivali njih (Coloroso, 2004). Djeca su slobodna biti ono što jesu, slobodna su izražavati svoje osjećaje i zadovoljavati svoje potrebe te zato nemaju potrebu za manipuliranjem (Coloroso, 2007).

Karakteristike demokratske obitelji prema Coloroso (2007):

Roditelji svakodnevno podržavaju dijete kroz ljubav, prihvaćanje i ohrabrenje i na taj način dijete razvija povjerenje u roditelje, a samim time i u druge ljude te je spremno potražiti pomoć kada mu je potrebna.

Demokracija se uči kroz iskustvo, što znači da je jako važno kako se roditelji ponašaju prema djetetu jer će se vjerojatno isto tako dijete ponašati prema drugim ljudima. Sve što dijete vidi od svojih roditelja temelj je njegovih kasnijih odnosa.

Disciplina se provodi autoritetom koji djeci omogućava učenje, što znači da roditelj ukazuje na problem kada dijete napravi nešto loše i nudi mu načine rješavanja problema.

Posljedice za neodgovorno ponašanje su razumne i nema potrebe za mitom i kaznama jer roditelj razgovorom pomaže djetetu u shvaćanju posljedica koje je moglo izazvati njegovo neodgovorno ponašanje.

Dijete se motivira da bude sve što može biti, prihvaća se onakvim kakvo jest i potiče da bude i više od onoga što misli da može biti.

Dijete dobiva puno osmijeha i zagrljaja te na taj način uživa u obiteljskom okruženju, koje je poticajno i pravi primjer kako bi njegovo ponašanje u nekom drugom okruženju trebalo izgledati.

Dijete uči prihvatiti vlastite osjećaje i odgovorno reagirati na te osjećaje promatrajući primjere vlastitih roditelja, koji su emocionalni u komunikaciji s djetetom, ali ga i uče da ne treba reagirati na svaku emociju koju ima.

Dijete se uči misliti, na način da prije nego reagira na neku situaciju najprije promisli je li način na koji će reagirati primjeren i kako će se osjećati osoba prema kojoj će reagirati.

Obitelj je spremna potražiti pomoć i problemi se ne sakrivaju, nego se zajednički pronalaze rješenja. To, također ima veliku važnost za djetetovo sagledavanje problema jer će potaknuto primjerom roditelja, uvijek biti spremno potražiti pomoć kada mu je potrebna.

2.4. Prijateljstvo

Krizmanić (2011) u svojoj knjizi *U ljubavi i bez nje* govori da su prijateljstvo i ljubav najvažniji osjećaji u životu, ali da prije njih postoji osjećaj privrženosti.

U dosadašnjem dijelu rada govorila sam o privrženosti roditeljima, ali privrženost ima više dimenzija. Osjećaji privrženosti povezuju sve članove obitelji, dakle roditelje i djecu te braću i sestre, ali privrženost se još pojavljuje i u prijateljskim i ljubavnim odnosima (Krizmanić, 2011).

U adolescenciji, uglavnom roditelji prestaju biti prvi izvor privrženosti, a na njihovo mjesto dolaze prijatelji (Kamenov i Jelić, 2003). Prijateljski odnosi djece i mladih, jednim dijelom ovise o privrženosti koju je dijete steklo u najranijoj dobi s roditeljem. To potvrđuju rezultati istraživanja (Katz i Windecker-Nelson, 2004; prema Cakić, 2015) koji pokazuju da djeca predškolske dobi, čije su majke više upravljale njihovim emocijama, imaju kvalitetniju igru s vršnjacima, manje prekinutih interakcija s vršnjacima, manje negativnih razgovora i manje negativnih postupaka.

Međutim, rani razvoj nesigurne privrženosti ne mora nužno značiti da mladi, kasnije u svojim odnosima s prijateljima i ljubavnim partnerima ne mogu razviti sigurnu privrženost (Ajduković i sur., 2006). Kao što sam već navela, dijete može razviti privrženost s različitim osobama iz svoga okruženja te sukladno tome, socijalni razvoj djeteta može biti pod utjecajem i kasnijih odnosa (Bowlby, 1988; prema Ajduković i sur., 2006). Dakle, ukoliko dijete razvije ranu nesigurnu privrženost prema roditeljima može u kasnijoj dobi razviti sigurnu privrženost prema prijatelju ili ljubavnom partneru.

Za razliku od rodbine, koja nam je na neki način dodijeljena, prijatelje i partnere biramo sami te se odmah nakon obiteljske privrženosti razvija prijateljska privrženost (Krizmanić, 2011).

Niska razina bliskosti u odnosu mladih s roditeljima može poticati mlade da provode više vremena s prijateljima, ali mladi koji imaju pozitivne odnose s roditeljima uglavnom imaju pozitivnije odnose s prijateljima (Deković i Raboteg-Šarić, 1996).

U razdoblju adolescencije, prijateljstvo se očituje kroz uzajamnost, dijeljenje s drugom osobom i povjeravanje (Berndt, 1990; prema Deković i Raboteg-Šarić, 1996). Mladi, razvijeni na način da imaju potrebu dijeliti svoje probleme s prijateljima, jačaju svoju privrženost prijateljima te tako uspješnije rješavaju probleme i zdravije se ponašaju.

Krizmanić (2011) navodi da su prijateljstva često najvažniji odnosi u emocionalnom životu adolescenata, a to uključuje i mnoge teškoće u odnosima među prijateljima. Te teškoće nastaju zbog različitih definicija prijateljstva, a Krizmanić (2011) navodi jednu definiciju koja sadrži sve potrebne činjenice.

„Nazivom prijateljstvo označava se suradnja i potpora koja postoji između dvoje (ili više) ljudi. Takav odnos uključuje uzajamno razumijevanje, privrženost i poštovanje, uz spremnost da se prijatelju u potrebi priskoči u pomoć i pruži emocionalna podrška. Prijatelji nastoje zajednički provoditi vrijeme i lojalni su jedni drugima. Oni se često slažu u interesima, ukusu i stajalištima, pa čak i u političkom mišljenju. Ljudi žele dobro svojim prijateljima, dijele s njima njihove pozitivne i negativne doživljaje, nastoje ih razumjeti, ne lažu im i ne zanemaruju ih“ (Krizmanić, 2001, str. 17).

Kada bi svi ljudi imali isto shvaćanje prijateljstva, bazirano na prethodno navedenome citatu, bilo bi puno manje nesuglasica i svađa između prijatelja.

Neovisno o tome, prijateljstvo nas, bilo dobro ili loše, priprema za život i za razvoj drugih privrženosti. Smatram da prijateljstvo može „spasiti“ dijete, ukoliko ono u obitelji nije imalo mogućnosti razviti sigurnu privrženost. Dijete treba biti snažno i usprkos tome pronaći osobu koja će mu pružiti toplinu, nježnost, sigurnost i razumijevanje koje nije moglo dobiti kod kuće.

3. KORIJENI POVEZANOSTI PRIVRŽENOSTI I NASILNIŠTVA

Farrington (1993), kriminalist iz Velike Britanije ovako određuje zlostavljanje: „Ponavljajuće tjelesno ili psihičko ugnjetavanje slabije osobe koje provodi pojedinac ili skupina ljudi koji su jači od nje“ (Rigby, 2006, str. 14).

Prema Rigby (2006) možemo razlikovati zlonamjerno i nezlonamjerno zlostavljanje.

Zlonamjerno zlostavljanje označava namjerno i smišljeno nanošenje boli drugome, a obično sadrži sedam elemenata:

Početna želja da se nekome naudi je snažna i opsesivna želja za povrjeđivanjem drugih, koja u mnogim slučajevima potječe od trajnog negativnog ophođenja prema djeci u obitelji koja nije bila brižna. Ovdje vidimo početnu povezanost privrženosti i nasilnih ponašanja, o kojoj ću u nastavku rada detaljnije govoriti.

Želja se izražava u postupcima, a činitelji koji određuju hoće li želja biti ostvarena su: jačina i ustrajnost želje za povređivanje drugih, model u obitelji ili skupini agresivnih vršnjaka, poticanje od strane ljudi koji su nam važni i prilika da nekoga povrijedimo bez velike kazne.

Netko je povrijeđen, to je treći element namjernog zlostavljanja, a hoće li neki postupak nekoga povrijediti ovisi o osjetljivosti osobe prema kojoj je postupak usmjeren.

Zlostavljanje je usmjereno od snažnije osobe ili skupine ljudi prema nekome slabijem, što znači da zlostavljanje postoji zbog neravnoteže moći među ljudima.

Za zlostavljanje nema opravdanja te ne smijemo vjerovati i odobravati da moćniji smiju druge prisiljavati na nešto.

Zlostavljanje se obično ponavlja, odnosno zlostavljač uglavnom, nakon pronalaska žrtve ponavlja povređujuće postupke.

Postojanje očita užitka, znači da zlostavljač uživa u podređenosti žrtve.

Nezlonamjerno zlostavljanje prema Rigby (2006) nije potaknuto zlom namjerom i zlostavljač nije svjestan nanesene štete, a možemo razlikovati dvije vrste nezlonamjernog zlostavljanja:

Nenamjerno zlostavljanje je karakteristično za zlostavljače koji nisu puni pakosti, ne djeluju nasilnički i nemaju model zlostavljača u obitelji. Njima je zlostavljanje igra u kojoj uživaju, zahvaljujući pripadnosti skupini koja odobrava takve postupke.

Edukativno zlostavljanje je također, karakteristično za zlostavljače koji nemaju zlu namjeru niti su svjesni da druge povređuju, a zlostavljaču i promatračima se može činiti da žrtvi takvo zlostavljanje koristi.

Neovisno o tome radi li se o zlonamjernom ili nezlonamjernom zlostavljanju, važno je pravodobno i ispravno reagirati te spriječiti nasilna ponašanja među djecom, a osobito ako takvo ponašanje primijetimo u institucijama.

Nasilje je jedan oblik zlostavljanja u kojemu jedno ili više djece namjerno tjelesno ili psihički ugrožava nečiju slobodu, agresivnošću pokušava riješiti sukobe i probleme te sve što nije po njihovoj volji (Maleš i Stričević, 2005). „Možemo reći da je nasilje njihov način komuniciranja s okruženjem“ (Maleš i Stričević, 2005, str. 19).

Nasilje može biti izravno i neizravno (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Izravno nasilje je lako prepoznati jer je ono uključuje: rугanje, ponižavanje, vrijeđanje, kritiziranje, naređivanje i zahtjeve za podređenošću, naguravanje, udaranje i čupanje (Buljan Flander i Karlović, 2004).

No, **neizravno nasilje** nije tako lako prepoznatljivo i uočljivo jer se šteta čini ne djelujući (Susan Forward i Craig Buck, 2004). Neizravno nasilje uključuje namjerno isključivanje djeteta iz grupnih igara, ogovaranje i izoliranje djeteta (Buljan Flander i Karlović, 2004).

3.1. Uzroci nasilnog ponašanja

Mnogi su uzroci nasilnog ponašanja, a Maleš i Stričević (2005) navode obilježja ličnosti svakog pojedinca, kvalitetu obiteljskih odnosa, kvalitetu školskog/vrtićkog okruženja, utjecaj medija, obilježja kulture i društvenog okruženja u kojem dijete živi.

Buljan Flander i Karlović (2004) objašnjavaju utjecaj individualnih osobina, obitelji i škole na razvoj nasilnog ponašanja.

Individualne osobine, pogodne za razvijanje nasilnog ponašanje su: impulzivnost, živahnost, nestrpljenje, brzopletost, frustriranost i traumatiziranost (Buljan Flander i Karlović, 2004). Takvu se djecu često naziva „zločestima“ te se nakon nekoga vremena počinju ponašati u skladu s time (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Obitelj je prva zajednica u kojoj dijete stječe sve važne vrijednosti, a kvaliteta tih vrijednosti ovisi o kvaliteti obiteljskih odnosa, koja obuhvaća stil odgoja u obitelji i roditeljsku ljubav te privrženost djetetu (Maleš i Stričević, 2005).

„Nedostatak pažnje i topline, svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće te nedovoljan nadzor i briga roditelja plodna su podloga za razvoj nasilničkog ponašanja djece“ (Buljan Flander i Karlović, 2004, str. 181).

Karakteristike roditelja koje povećavaju rizik za zlostavljanje djece (Milanović, 2014):

- nerazumijevanje kompleksnosti emocionalnog odnosa dijete-roditelj,
- nerazumijevanje djetetovih potreba i njegovog razvojnog stupnja;
- razmišljanje u sve ili ništa terminima;
- iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu;
- razvijen nesiguran tip privrženosti;
- nerazriješeni odnosi povjerenja, ovisnosti i autonomije;
- visoka razina depresivnosti;
- poteškoće u kontroli impulsa i sučeljavanju sa stresom i
- problemi s drogom i alkoholom.

Teorija privrženosti pretpostavlja da majke koje zlostavljaju svoju djecu baziraju svoje unutarnje radne modele, odnosno viziju sebe i drugih, na konfliktu, kontroli i odbijanju od strane privrženosti (Buljan Flander, 2001). One vjeruju da će ih drugi odbiti kada one žele zadovoljiti svoje potrebe pa to ne pokušavaju na prikladan i kompetentan način, nego odmah prelaze na neprimjerena ponašanja koja uključuju ljutnju i prisilu, a sve je to rezultat njihove negativne slike o sebi (Crittenden i Ainsworth, 1989; prema Buljan Flander, 2001).

Djeca koja su iskusila zlostavljanje imaju negativni unutarnji radni model i sukladno tome doživljavaju sebe, svijet oko sebe i odnose s drugim osobama (Buljan Flander, 2001).

Steele i Pollock (1968; prema Buljan Flander, 2001) naglašavaju da majku treba promatrati u ulozi djeteta koje je nekad bila, a ne samo u njevoj roditeljskoj ulozi te su polazeći od toga istraživali uzroke zlostavljanja djece od strane majke i pronašli ih u njihovom djetinjstvu, točnije, navode kako je roditeljima sklonim zlostavljanju vlastite djece bila uskraćena temeljna majčinska njega te da od samog rođenja nisu stekli osjećaj da majke brinu za njih i da je majkama do njih stalo.

Zlostavljajuće majke su previše i prerano očekivale od svoje djece te su tretirale svoju djecu kao zreliju nego što su bila. One su imale osjećaj vlastite neadekvatnosti, bile su nesigurne da su voljene te su očekivale od djece da ih razuvjere, utješe i vole kao da su djeca odrasla i sposobna brinuti se o odraslima (Milanović, 2014).

Scott (1980; prema Buljan Flander, 2001) navodi da su neriješeni konflikti iz djetinjstva glavni faktor koji doprinosi zlostavljanju vlastite djece, a brojna istraživanja (Goldberg, 1991; Peterson i Moran, 1998) potvrđuju da osobe koje su u djetinjstvu doživjele odbijanje i bile zlostavljane ili zanemarivane te razvile nesiguran tip privrženosti, vide sebe kao nevrijedne ljubavi, a u odnosima očekuju odbacivanje i zlostavljanje.

Roditelj s nesigurnim stilom privrženosti netočno interpretira signale djeteta te reagira na pogrešan način i stoga se javljaju problemi u komunikaciji između roditelja i djeteta (Smojver-Ažić i Jakovčić, 2006).

Djeca koja nisu formirala sigurnu privrženost s majkom neće moći formirati sigurnu privrženost s vlastitom djecom te se sukladno tome čini da je primarni oblik prenošenja zlostavljanja i nasilništva s generacije na generaciju, prenošenje obrasca privrženosti (Buljan Flander, 2001).

Roditeljeve mentalne reprezentacije iskustava iz djetinjstva oblikuju njegov stil roditeljstva, koji utječe na razvoj privrženosti djeteta (Smojver-Ažić i Jakovčić, 2006). Buljan Flander (2001) na temelju vlastitog istraživanja dolazi do rezultata da majke s nesigurnom privrženosti imaju više iskustava u zlostavljanju u djetinjstvu i pokazuju značajno višu razinu depresivnosti te značajno niže samopoštovanje.

Korištenjem nasilnih oblika ponašanja pred i/ili prema djetetu, šaljemo djetetu poruku da je uredu nasiljem rješavati probleme i vjerojatno će se dijete na sličan način ponašati prema vršnjacima, ali i u kasnijim odnosima (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Nesigurno razvijena privrženost djeteta roditelju je važan čimbenik koji utječe na razvoj nasilništva kod djece. Nesigurno razvijena privrženost je rezultat nasilja u kući, nedostatka ljubavi i pažnje, nedostatka podrške i zaštite te nedostatka komunikacije između roditelja i djeteta i ostalih članova obitelji (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Rigby (1993; prema Rigby, 2006) prema istraživanju provedenom na djeci dolazi do rezultata da se djeca prepoznata kao „zlostavljači“ razlikuju od druge djece po tome koliko su svoje obitelji smatrala funkcionirajućima, a u nastavku ću navesti izjave koje su iznosili zlostavljači opisujući svoje obitelji.

„Moja obitelj ne suosjeća sa mnom i ne razumije me kad sam tužan.“

Ovom je djetetu nedostajalo razumijevanja, suosjećanja i potpore u trenucima kada mu je to bilo najpotrebnije, a sve navedeno potrebno je za razvoj sigurne privrženosti

„Članovi moje obitelji nisu skloni zajedničkom rješavanju obiteljskih problema.“

Ovom djetetu nedostaje komunikacije s članovima obitelji, a istodobno i njihova pomoć pri rješavanju problema te na taj način potiskuje svoje probleme i od roditelja ne dobiva model rješavanja problema pa je sukladno tome očekivano nasilno ponašanje kojim dijete misli da rješava probleme.

„Moja me obitelj još uvijek smatra djetetom, a ne zreloom osobom.“

Iz ove je izjave vidljivo karakteristično ponašanje roditelja koji su kao djeca bili zlostavljani te nisu imali priliku uživati u djetinjstvu pa sada svome djetetu ne dopuštaju da odraste i stalno ga vraćaju unazad, neovisno o sazrijevanju i djetetovim godinama (Buljan Flander, 2001).

„Moj otac ne mari za mene i ne prihvaća me takvog kakav jesam.“

Ovom djetetu nedostaje očeva podrška, a sve navedeno u izjavi utječe na stvaranje negativne slike o sebi koja je također sastavnica nesigurne privrženosti.

„U mojoj obitelji poštenje i iskrenost nisu važni.“

Ovo dijete nema priliku osjećati se vrijedno i važno u svojoj obitelji jer ga roditelji i ostali članovi obitelji ne poštuju kao pojedinca i člana te obitelji. Na osnovu tih činitelja mogu zaključiti da je razlog nasilnog ponašanja nedostatak pažnje i poštenja, koje dijete pokušava nadomjestiti nasilničkim scenama u kojima je ono „vrijedno i važno“ i u centru pažnje.

„Moje roditelje ne zanima baš previše moje buduće zanimanje i karijera.“

Iz ove izjave se vidi slaba komunikacija djeteta i roditelja, ali i zanemarivanje djetetovih potreba i interesa te zajedničko provođenje vremena u kojemu dijete radi ono što ga zanima.

„U mojoj obitelji ne osjećamo se slobodnima izraziti svoje mišljenje.“

Iz ove izjave vidimo da obitelj „koči“ dijete u njegovom prirodnom izražavanju vlastitoga mišljenja i na taj način dijete sve svoje misli zadržava i nakuplja u sebi, a to može do jednoga trenutka, nakon čega slijedi „erupcija“ osjećaja koju takvo dijete, koje nije razvilo sigurnu privrženost i živi u loše funkcionirajućoj obitelji, izražava pomoću nasilja.

„Članovi moje obitelji ne uvažavaju osjećaje koje svatko od nas ima.“

Ovo dijete ima mogućnost izražavanja svojih osjećaja, ali mu obitelj ne daje pravo da se tako osjeća, što ponovno negativno utječe na dijete jer ono ne smije pokazati da se osjeća drugačije i samim time ne može biti ono što jest.

Kao što sam već spomenula, djeca koja odrastaju u nefunkcionirajućim obiteljima češće će pokazivati nasilna ponašanja ili neki drugi oblik zlostavljanja u djetinjstvu, a kako se nasilno ponašanje povećava s dobi, tako će se nasilje pojavljivati i u kasnijoj dobi (Rigby, 2006). Upravo zbog činjenice da dijete provodi najviše vremena u obitelji (Maleš, Stričević), potrebno mu je osigurati kvalitetan život, ispunjen ljubavlju, poštenjem, razumijevanjem, potporom, suosjećanjem i nježnošću.

Nedostatak navedenih vrijednosti u obitelji, kod neke djece može rezultirati frustracijom, a zbog psihičke iscrpljenosti i nedostatka potpore i razumijevanja djeca mogu razviti agresivno ponašanje (Maleš i Stričević, 2005). I na kraju, iz samih dječjih izjava možemo zaključiti da je njihovo nasilničko ponašanje rezultat nesigurno razvijene privrženosti roditeljima i članovima obitelji.

Želja za nanošenjem boli drugima, najčešće je rezultat svega što se godinama zbivalo u djetetovoj obitelji, gdje u nekim slučajevima nije razvijen osjećaj sigurne privrženosti između djeteta i roditelja, a ta nesigurnost može izazvati osjećaj neprijateljstva (Rigby, 2006). U drugim slučajevima, dijete u prvim godinama života stvori očekivanje da će ga roditelji voljeti i da će biti prihvaćeno, a to se očekivanje ne ispuni te dijete raste s osjećajem frustracije, koji će, ako bude moguće, iskaljivati na drugima (Rigby, 2006).

Škola je okruženje u kojem nasilničko ponašanje najviše dolazi do izražaja, a rezultat je nedostatka bliskosti, nedostatka osjećaja prihvaćenosti od strane drugih učenika i nedostatka poštovanja djece prema učitelju i obrnuto (Buljan Flander i Karlović, 2004).

Rigby (2006) opisuje slučaj ubojstva dvogodišnjaka Jamesa Bulgera kojeg su ubila dva desetogodišnja dječaka u Liverpoolu.

„Bilo je jasno da je u obiteljima dvojice zlostavljača koji su ubili Jamesa Bulgera bilo mnogo rizičnih činitelja. Obitelj ni jednog od njih nije bila cjelovita – obojicu je podizala samo majka; u Thompsonovu slučaju, majka je bila silno nesretna što je i sama žrtva i što nema nikakvu podršku. Robert Thompson bio je toliko uskraćena za ljubav da ga je policija opisala kao dječaka koji nije naviknut na dodirivanje. Jon Venables, procijenjen kao sljedbenik a ne kao vođa, bio je problematičan kod kuće i u školi; majka ga je često kažnjavala i najčešće nije imao prijatelje. Dvojica dječaka mogla su udružiti snage u borbi protiv cijelog svijeta. Budući da su i sami bili povrijeđeni, mogli su zajednički, s podijeljenom odgovornošću, uživati u užasu tuđe patnje“ (Rigby, 2006, str. 81) .

Margot Prior, klinička psihologinja, ovako komentira taj slučaj:

„Zamislite na trenutak da je bilo prepoznato da dva britanska dječaka, Robert Thompson i Jon Venables, trebaju pomoć još u predškolskoj dobi; da je njihovim obiteljima bila pružena podrška u izlaženju na kraj s njihovim problematičnim ponašanje, kratkoročno ali i trajno, da su im bile dostupne intervencije koje bi im osigurale bolji uspjeh u školi, da je bio organiziran dosljedan i predvidljiv nadzor nad njihovim ponašanjem; kako bi tada bila drukčija njihova priča“ (Rigby, 2006, str. 81).

Iz ovoga primjera vidimo doprinos svih prethodno navedenih činitelja i možemo zaključiti da ni obitelj, ni škola nisu reagirali na potrebu za pomoći ovim dječacima, ali i njihovim majkama (Rigby, 2006).

3.2. Ponašanje zlostavljanje djece

Buljan Flander (2001; prema Crittenden i Ainsworth, 1989) navodi sljedeće zaključke dobivene na osnovu istraživanja zlostavljane djece:

- Zlostavljana djeca razvijaju anksiozni tip privrženosti prema roditeljima, što znači da se suprotstavljaju roditeljima i imaju brojne burne reakcije tijekom komunikacije s roditeljima;
- Djeca pokazuju kontradiktorna ponašanja prema figurama privrženosti, što znači da ih u jednom trenutku izbjegavaju i ljuti su na njih, a u drugom trenutku pokazuju preintimna ponašanja prema njima;
- Zlostavljana djeca u interakciji s roditeljima pokazuju otpor ili im izrazito udovoljavaju;
- Zlostavljana djeca su agresivnija nego djeca koja nisu bila zlostavljana;
- Zlostavljana djeca ne razvijaju adekvatne strategije za interakciju s drugom djecom i istraživanje okoline.

Na temelju prethodno navedenih zaključaka vidimo kako tip privrženosti koji je dijete razvilo prema roditelju utječe na ponašanje djeteta prema roditelju, ali i prema

okolini te na njegovo daljnje funkcioniranje u budućim socijalnim interakcijama (Buljan Flander, 2001).

3.3. Uloga promatrača

Uloga promatrača se rijetko priznaje i ljudi pogrešno shvaćaju tu ulogu (Coloroso, 2004). Promatrač nasilja ima veliku ulogu u zaustavljanju nasilništva, a samim time i veliku krivnju ukoliko njegova aktivnost prestane na promatranju, bez želje za pomoći žrtvi, ali i bez aktivnog djelovanja. Kako bi odgojili djecu u skladu s humanim vrijednostima, trebamo im vlastitim primjerom pokazati neodobravanje nasilništva, djeca trebaju vidjeti našu aktivnost te će im na taj način reagiranje, odnosno zaustavljanje nasilništva biti prirodna pojava.

To potkrepljuju riječi danskog aktivista Prebena Muncha-Nielsona: „To je način na koji smo odgojeni. To je tradicija u mojoj zemlji“ (Coloroso, 2004, str. 95). On zaustavljanje nasilništva smatra prvim korakom u prekidanju kruga nasilja i stvaranja kruga brižnosti (Coloroso, 2004).

3.4. Uloga obitelji u sprečavanju nasilništva

Postoji mnogo čimbenika koji utječu na razvijanje nasilničkog ponašanja, a pretpostavlja se da iskustvo nasilja može ljude učiniti manje osjetljivima na njegovu pojavu (Maleš i Stričević, 2005). Ukoliko postanemo manje osjetljivi na nasilje koje se događa u našem okruženju, umanjujemo nadu za spas djeci žrtvama nasilja i na taj način postajemo promatrači.

Kurshan (1987; prema Coloroso, 2004) ističe ulogu roditelja u odgoju djece i mladih u skladu s humanim vrijednostima te u svojoj knjizi *Kako odgojiti dijete da bude čovjek* navodi:

„Naš najvažniji zadatak, kao roditelja, je podizanje djece koja će biti pristojni, odgovorni i brižni ljudi posvećeni tome da ovaj svijet učine pravednijim i suosjećajnijim. Mi možemo oblikovati za sebe i svoju djecu topliji, nježniji svijet koji će rastjerati mrak i izolaciju“ (Kurshan, 1987; prema Coloroso, 2004, str. 95).

Rezultati istraživanja (Ručević, 2011) pokazuju da sigurno razvijena privrženost jednom roditelju pozitivno utječe na sprečavanje nasilništva, isto kao i sigurno razvijena privrženost dvama roditeljima.

Pomoću dobivenih rezultata istraživanja (Nikčević-Milković i Rupčević, 2013), smanjenje obiteljskih konflikata, bolja obiteljska disciplina, bolje nadziranje djece i mladih te demokratizacija stila roditeljstva, navode se kao preventivni postupci u sprečavanju razvoja nasilnog ponašanja mladih, čiji je cilj jačanje privrženosti mladih obiteljima.

Djeca i mladi, čiji roditelji prihvaćaju njihove emocije i daju im direktne upute bolje samoreguliraju svoje ponašanje (Ramsden i Hubbard, 2002; prema Cakić, 2015).

Dakle, djetetu je u ranoj dobi potrebna podrška i poticanje od strane roditelja za izražavanje i prihvaćanje emocija, kojima će dijete znati ovladati i ponašati se primjereno situaciji u kojoj se nalazi. Poznato je da nasilno ponašanje postaje izražajnije u kasnijoj dobi, dakle u osnovnoj i srednjoj školi i stoga je potrebno da se djeca već u ranom djetinjstvu osposobljavaju regulirati svoje emocije. Ukoliko postupamo u skladu s tim saznanjem, rezultat našeg rada bit će mladi koji svoje probleme i nesuglasice rješavaju primjereno, bez potrebe za nasilnim ponašanjem. Prihvaćanje emocija i samoregulacija ponašanja utječu na razvoj sigurne privrženosti, a sigurna privrženost utječe na sprečavanje nasilnog ponašanja mladih.

Tijekom vremena, djeca koja su razvila nesigurnu privrženost, počinju pokazivati više straha i ljutnje te manje radosti nego sigurno privržena djeca (Kochanska, Woodard, Kim, Koenig, Eun Yoon i Barry, 2010; prema Cakić, 2015). Ljutnja je povezana s nasilnim ponašanjem, u toj mjeri da dijete ili mlada osoba u sebi nakuplja ljutnju te uz prisustvo drugih rizičnih faktora reagira nasilnim ponašanjem.

ZAKLJUČAK

Kao što možemo vidjeti iz cijeloga rada, neka djeca nemaju mogućnost razvoja sigurne privrženosti, koja u velikoj mjeri utječe na njihove odnose prema sebi, prema drugima i prema njihovom životu u budućnosti.

Proučavajući literaturu, potrebnu za pisanje ovoga rada, naišla sam na dio govora Gardnera, u kojemu on govori o važnosti privrženosti za život u velikoj zajednici ljudi, koji prebivaju na ovome svijetu:

„Zdrave obitelji i društva pružaju pojedincima iskustvo života koje nadilazi sebične interese. To su mjesta na kojima se učimo odgovornosti prema drugima i odgovornosti za druge. Oni pružaju pojedincu mrežu povjerenja i socijalne podrške koja nam očajnički treba u ovom prolaznom društvu koje se brzo mijenja. Oni se bore s osobnom nesigurnošću s jednostavnom, dnevnom porukom: „Nisi sam.“ Kad su ljudi dio društva koje učinkovito funkcionira, osjećaju se odgovornima na način na koji to izolirani pojedinci ne mogu“ (Gardner; prema Coloroso, 2004, str. 93).

Kao što sam navela u uvodu, izabrala sam ovu temu kako bih bolje razumjela povezanost privrženosti koju dijete razvija u najranijoj dobi, s nasilnim ponašanjem, kako djece, tako i mladih.

Smatram da je to saznanje jako važno za moj budući, profesionalni rad s djecom predškolske dobi jer bez obzira što neka djeca nisu razvila sigurnu privrženost s roditeljem, ne moraju imati značajne probleme u ponašanju, ukoliko mi, kao profesionalci, to prepoznamo te pomognemo djetetu da razvije siguran odnos s nama i promjeni sliku o sebi, drugima i životu općenito.

Još želim podijeliti jednu činjenicu, koja mi ne dopušta da preko nje samo tako pređem. Pitam se, zašto poticanje empatije i suosjećanja prestaje u vrtiću, a ne nastavlja se u školi kroz neki predmet o životnim vrijednostima. Ne želim reći da su

neki predmeti u školi nepotrebni, nego samo da je potrebno uvesti još jedan predmet kroz koji bi nastavili razgovarati s djecom o važnosti prepoznavanja vlastitih i tuđih osjećaja. Na taj način, poticali bi dječju empatiju, učili ih razmišljati i ispravno, građanski postupati u budućem životu. To su vrijednosti koje djeca trebaju učiti u obitelji, vrtiću i školi, i to učenje nikada ne smije prestati.

Na svima nama odraslima, roditeljima, odgajateljima, učiteljima i stručnim suradnicima, velika je odgovornost za ponašanje naše djece i mladih, što možemo zaključiti iz ovoga rada koji govori da nikada ne možemo djeci dati previše ljubavi. Trebamo ih slušati, maziti, brinuti se o njima, biti tu kada smo im potrebni, ali također i poštivati trenutke kada žele biti sami.

Na taj način djeca razvijaju sigurnu privrženost i roditeljima i odgajateljima te uče vrijednosti koje će im uvelike pomoći u sprečavanju nasilnog ponašanja u kasnijim godinama života jer će tada izrasti u zrele i odgovorne mlade ljude koji se znaju nositi sa stresom, tražiti pomoć i primjereno reagirati u svakoj situaciji.

I na samome kraju, želim zahvaliti svim ljudima koji su ostavili trag u mom životu, bio to trag dobrote ili trag razočarenja jer su upravo ti ljudi oblikovali moju ličnost. Ja, kao produkt svojih roditelja, i moja ličnost, kao produkt svih ljudi na koje sam u životu naišla i koji su na mene naišli, spremna sam suočiti se s odgovornošću života i svoga budućeg zanimanja te pomoći djeci da se razviju u pametne mlade ljude, koji će znati cijeniti prave vrijednosti u životu i poštivati ljude oko sebe.

U život trebamo kročiti vođeni sljedećom misli:

„Nema čovjeka koji je kao „sam svoj majstor“ proizveo samog sebe. Svi smo mi sačinjeni od tisuću drugih ljudi. Svatko tko nam je ikada učinio nešto dobro ili uputio riječi ohrabrenja, ugrađen je u strukturu našeg karaktera i naših misli, kao i u naš uspjeh“ (George M. Adams; prema Krizmanić, 2011, str. 20).

LITERATURA

1. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. i Laklija M. (2006). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 93-118 .
2. Berk, L.E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Buljan Flander, G. (2001). *Uloga privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljanju djece: proširenje Bowlbyjeve teorije: doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet.
4. Buljan Flander, G., Bačan, M., Matešković, D. i Lovrenčić, M. (2010). *Nasilna ponašanja mladih: zašto je ljubav važna?: Vodič za roditelje*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
5. Buljan Flander, G. i Karlović, A. (2004). *Odgajam li dobro svoje dijete?: Savjeti za roditelje*. Zagreb: Marko M. usluge d.o.o.
6. Cakić, L. (2015). Struktura metaemocija majki sigurno i nesigurno privržene djece u dobi od 5 do 7 godina. *Klinička psihologija*, 8 (1), 5-17.
7. Cakić, L. i Marjanović Umek, Lj. (2013). Privrženost djece u dobi od 5 do 7 godina i osobine ličnosti majki. *Suvremena psihologija*, 16 (1), 5-20.
8. Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač: od vrtića do srednje škole: kako roditelji učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Bios.
9. Coloroso, B. (2007). *Disciplina sa srcem!: pomozite svom djetetu u razvijanju unutarne discipline*. Buševac: Ostvarenje.
10. Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1996). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6 (4-5), 427-445.
11. Forward, S. i Buck, C. (2014). *Otrovni roditelj*. Zagreb: Bios.

12. Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenata za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6 (1), 73-91.
13. Krizmanić, M. (2011). *U ljubavi i bez nje: Postojanost i prolaznost naših privrženosti*. Zagreb: Profil.
14. Maleš, D. i Stričević, I. (2005). *Zlostavljanje među učenicima može se spriječiti: Priručnik za učitelje i stručne suradnike*. Zagreb: Udruženje Djeca prva.
15. Milanović, M. (2014). Predavanje iz kolegija Razvojna psihologija – interni materijal.
16. Nikčević-Milković, A. i Rupčević, A. (2013). Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u svrhu planiranja prevencije problema u ponašanju djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), str. 105-122.
17. Profaca, B. (2002). *Roditeljski stres i neke karakteristike emocionalnog i socijalnog razvoja djeteta predškolske dobi: magistarski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet.
18. Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama isto možemo učiniti?*. Zagreb: Mosta.
19. Ručević, S. (2009). Povezanost privrženosti roditeljima s rizičnim i delikventnim ponašanjima kod adolescenata. *Društvena istraživanja*, 20 (1), 167-187.
20. Smojver-Ažić, S. i Jakovčić, I. (2006). Percepcija prošlih odnosa i privrženost adolescenata i njihovih majki. *Psihologijske teme*, 15 (1), 59-80.
21. Stefanović Stanojević, T., Vidanović, S. i Anđelković, V. (2009). Privrženost, agresivnost i potreba za traženjem uzbuđenja u adolescenciji. *Ljetopis Socijalnog rada*, 17 (1), 71-92.
22. Roditelji.hr, <http://www.roditelji.hr/jaslice/razvoj/vrste-privrzenosti-između-roditelja-djeteta/>, 26.6.2017.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Mia Klarić vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam samostalno napisala svoj završni rad pod naslovom: *Privrženost i nasilna ponašanja mladih*, koristeći se pritom navedenom literaturom.

POTPIS

Naziv visokog učilišta

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i javno objavi
moj rad

naslov

vrsta rada

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04,02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U _____, datum

Ime i Prezime

OIB

Potpis
